

Dr. Ujhelyi Dávid

A SZERZŐI JOG CÉLJA ÉS EMBERKÉPE A SZELLEMI ALKOTÁSOKAT MEGALAPOZÓ ELMÉLETEK TÜKRÉBEN

„A könyv helye nem a falak mögött van,
elzárva a világ elől, amely ihlette azt.”¹

I. Bevezetés²

A szerzői jog XXI. századi válságjeleivel kapcsolatos vizsgálódások³ rámutattak arra, hogy bizonyos problémák mélyen átszöttek a jogterület fundamentumát, és ezáltal komoly diszfunkciókat okoznak abban. Ahhoz, hogy ezekre a tendenciákra helyénvaló választ tudjunk adni, szükségesnek mutatkozik alámerülni egészen a szerzői jog magjáig, és közelebb-ről szemügyre venni azt.

Ám bármilyen nehéz is, és emberfeletti erőre van szükség ahhoz, hogy ással eljussunk egy épület alapjaihoz, még annál is nehezebbnek tűnik eljutnunk a szerzői jog céljáig. Az ilyen kalandokra vállalkozóknak nem csupán az állja útját, hogy ezt az elemi egységet vagy figyelmen kívül hagyja a jogalkotó, vagy pedig mellékes szerepet ad számára, hanem az is, hogy a szerzői joggal szimbiózisban élő⁴ technológia változásával – ahogy az elektron az atommag körül – hol eltűnik, hol pedig fel-felbukkan, sőt, egyes országok jogrendszerei és gondolkodói más-más módon látják megtestesülni azt.

További nehézség, hogy csupán a szerzői jog céljának a felkutatása nem feltétlenül kecsgetet eredménnyel, mivel bár eltúlozhatatlan jelentőségű kérdésről van szó, önmagában nehezen értelmezhető, és kevésbé képes maradéktalan válaszokkal szolgálni. Ezért ahhoz, hogy önmaga teljességében tudjuk értelmezni, szükség lesz egy olyan kiegészítő szempontra, amely megfelelő megvilágításba tudja helyezni vizsgálódásunk tárgyát, ez pedig a szerzői jog emberképe. Igaz, hogy itt részben erkölcsi-morális, nem pedig jogi szempontokról van szó, alkalmazása a fentiek miatt mégis célravezetőnek mutatkozik.

Ugyancsak fontos előkérdés, hogy vizsgálatunk lefolytatása során milyen viszonyt adunk a szerzői jog céljának és emberképének. Bár lehetséges lenne elválasztva, egymástól függet-

¹ Idézet a Kells titka (The Secret of Kells – 2009) című filmből.

² A dolgozat a PPKE-JÁK Doktori Iskolájának doktoranduszképzése keretében készült. Az internetes hivatkozások utolsó elérési ideje egységesen 2014. július 23. napja.

³ Erről bővebben l. Ujhelyi Dávid: Válságjelek és megoldásaik a digitális szerzői jogban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 8. (118.) évf. 6. sz., 2013. december, p. 69–107.

⁴ Erről bővebben l. Mezei Péter: A technológia és a szerzői jog szimbiózisa. Jogtudományi Közlöny, 2012. 5. sz., p. 197–208.

len hatásukban vizsgálni őket, az erkölcsi szempontok fentiekben kifejtett többletfunkciója miatt sokkal inkább egymással, együttesen kifejtett hatásuk elemzése látszik célszerűnek.

Mindezeknek megfelelően a dolgozat második fejezete tartalmazza a jogirodalom egyes elméleteit – többek között Kant, Hegel, Fichte gondolatai, a romantikus megközelítés, az utilitarizmus – a szerzői jog céljáról, kiegészítve ezeket a belőlük kivilágló emberképpel, illetve a velük kapcsolatos kritikai észrevételekkel. A harmadik fejezet e sorok szerzője által kidolgozott, alternatív, a XXI. század igényeihez igazított megközelítést vázol fel, ismét kiegészítve olyan szempontokkal, amelyeket hiányolhatunk a második fejezetben ismertetett gondolatokból. A negyedik fejezetben található a konklúzió.

II. A szerzői jog céljával kapcsolatos eddigi elméletek

II.1. Alapvetés az elméletek vizsgálatához

Mielőtt alaposan kifejtésre kerülnének a szerzői jog céljával kapcsolatos elméletek, kénytelenek vagyunk választ adni azok áttekintésének rendszerére, pontosabban egy ilyen rendszer hiányára. Ugyanis bár egy tudományos értekezéstől joggal várhatnánk el a felvetett problémák absztrakt rendszerben való megtárgyalását, a témával foglalkozó elméletek behatóbb vizsgálata során mégis azt állapíthatjuk meg, hogy azok nem egy kétvégletű skála, esetleg koordináta-rendszer bizonyossággal megállapítható pontjain helyezkednek el, hanem eltérő szempontokból, alapvetésekből kiindulva írják le a szerzői jog célját, gyakran nem csupán egymásnak ellentmondó, hanem egyenesen más dimenziókban található következtetésekre jutva.

Sőt, ki kell emelni azt is, hogy a szerzői jog céljának és működésének a leírásával, és annak minden aspektusára kiterjedő, egységes modell kialakításával a szerzői jogi jogirodalom a mai napig adós maradt.⁵

Így tehát a következő elméletek tárgyalásának a sorrendje elsősorban a szerző saját belátását, és nem a közöttük fellelhető – pontosabban fel nem lelhető – rendszert vagy összefüggéseket tükrözi.

Ugyancsak alapvetésként kell kezelni, hogy a szerzői jog céljával foglalkozó elméletek a szerzői jog egy későbbi életszakaszában jelentek meg. Ez annak volt köszönhető, hogy a szerzői jog az első szerzői jogi törvény, a Statute of Anne⁶ megalkotásáig sokkal inkább privilégiumok halmazaként működött.⁷ Ezen privilégiumok inkább kivételként, semmint önálló rendszerként működtek, és bár természetesen állt mögöttük cél – mint a befektetések

⁵ Joseph B. Valentine: Copyright: Moral Right – A Proposal. Fordham Law Review, 43. évf., 1975, p. 794.

⁶ Gyenge Anikó: „Érted haragszom, nem ellened” – Néhány gondolat a védelmi idő meghosszabbításához. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 4. (114.) évf. 1. sz., 2009. február p. 5–6.

⁷ Fiona MacMillan (szerk.): New Directions in Copyright Law – Volume 5. Edward Elgar Publishing Ltd, 2007, p. 200.

megtérülése vagy a tartalomkontroll⁸ – kevésbé tűnnek érdemben összevethetőnek a szerzői jog mai, elkülönült rendszerként működő sajátosságaival, és az azokhoz tapadó, azokat magyarázó elméletekkel.

II.2. Az egyensúly alapú megközelítés vagy egyensúlyelmélet

Az egyensúly primátusát a szerzői jogban mint elkülönült elméletet a jogirodalom a mai napig nem nevesíti, mégis minden jogrendszer ismeri, tartalmazza valamilyen formában, bár számos esetben az sem tisztázott, hogy vajon mely érdekdalalak közötti egyensúlyról beszélünk.

Hagyományosan a szerzők a szerzői, jogosulti oldal és a felhasználók vagy a tágabb értelemben vett köz érdekei közötti egyensúlyról értekeznek,⁹ ám megtalálhatóak kifejezetten a szerzők szerepét hangsúlyozó¹⁰ vagy éppen a tartalomszolgáltatók mint harmadik fél érdekeire tekintettel lévő,¹¹ esetleg az internet szabadságát és semlegességét előtérbe helyező¹² vagy a művek elérhetősége és a szerzők kontrollja közötti viszonyt vizsgáló munkák is.¹³

Alapvetően két hozzáállást ismer a jogirodalom a jogosultak és a felhasználók, tágabb értelemben a köz, az emberi társadalom közötti egyensúlyt illetően. Egyrészt vannak gondolkodók, akik eszköznek,¹⁴ alapvető értéknek¹⁵ tartják a szerzői jog eszköztárában, míg vannak olyan szerzők, akik szerint az egyensúly maga a szabályozás célja,¹⁶ eltolódása pedig súlyos működési zavarokhoz vezethet.

De bárhogy is szemléljük, ahhoz hogy szerzői jogi szabályozási rendszerrel beszélhessünk – fejlett országokban – szükség van legalább a jogosultak kijelölésére, jogaik deklarálására, majd pedig a jogok korlátainak felsorolására. Ezen korlátok közvetve vagy közvetlenül a felhasználói réteget, szélesebb értelemben magát a közt védik. De miért is van szükség arra, hogy a szerzők jogainak megfékezésével teret biztosítsunk a köz javára? Erre az általánosan

⁸ *MacMillan*: i. m. (7), p. 201.

⁹ Ahogy a WIPO alapító szerződése – visszaulva a Berni Unió Egyezményre – is nevesíti: „Recognizing the need to maintain a balance between the rights of authors and the larger public interest, particularly education, research and access to information, as reflected in the Berne Convention”.

¹⁰ *Ant Horn*: Creators and the Copyright Balance: Investigating the interests of copyright holder, users and creators. *Alternative Law Journal*, 29. évf. 3. sz., 2004, p. 112.

¹¹ *Qili Xu*: Copyright Protection in the Digital Age: A Tripartite Balance. *Hong Kong Law Journal*, 42. évf. 183. sz., 2012, p. 755.

¹² *Matthew Kane*: Copyright and the Internet: The Balance Between Protection and Encouragement. *Thomas Jefferson Law Review*, 22. évf. 183. sz., 2000, p. 183.

¹³ *Jane C. Ginsburg*: Copyright in the Digital Environment: Restoring the Balance. *Columbia Journal of Law & The Arts*, 35. évf. 1. sz., 2011, p. 3.

¹⁴ *Norman Siebrasse*: A Property Rights Theory of the Limits of Copyright. *University of Toronto Law Journal*, 51. évf. 1. sz., 2001, p. 1.

¹⁵ *Pogácsás Anett*: Szerzői jog újratöltve. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 5. (115.) évf. 6. sz., 2010. december, p. 33.

¹⁶ *Abraham Drassinower*: From Distribution to Dialogue: Remarks on the Concept of Balance in Copyright Law. *The Journal of Corporation Law*, 34. évf. 4. sz., 2009, p. 993.

elfogadott válasz az, hogy a szerző nem *ex nihilo*, a semmiből alkot, hanem az alkotási folyamat során támaszkodik az emberiség előtte felhalmozott közös tudására, ahhoz valamilyen módon hozzátesz. Ahogy Sir Isaac Newton közismert mondása is szól: „*Én távolabbra láthattam, de csak azért, mert óriások vállán álltam*”, vagy más formába öntve: „*A szerzőség maga is transzformatív: a kreativitás elődeinkre épít.*”¹⁷ Mindez nagyon szemléletesen leírja az alkotási folyamat lényegét, amire még a későbbiekben kitérünk, sőt, magában tartalmazza az egyensúlyelmélet emberképét is.

Ugyanis ezen elmélet a szerzőt és a társadalmat – talán egy kicsit a monista álláspontra emlékeztetve – olyan folyóként látja, amely bár egy szakaszon elágazik, mégis visszatér önmagába. Ahogy a folyó egyik ága, a szerző alkotótevékenységében kiemelkedik egy rövid időre a társadalom tagjai közül, de kizárólagos jogainak megszűntével visszatér oda, magával hozva mindazt, amit az alkotási folyamatban létrehozott, táptalajt adva ezzel a társadalom más tagjainak is az alkotásra. Ebből persze az is következik, hogy a szerzőnek, a társadalom egyedi, alkotóstatuszban lévő tagjának kötelezettsége is, hogy kapott kizárólagos jogait arra tekintettel gyakorolja, hogy maga is az emberiség közös örökségéből merített.

Ám a már hivatkozott Norman Siebrasse több érdekes szemponttal egészíti ki az egyensúly kérdését. Álláspontja szerint az egyensúlynak nem csupán – tág értelemben – a jogosultak és a társadalom között kell fennállnia, hanem – szűkebb értelemben – a hozzáférés és ösztönzés szabályai között is.¹⁸ Ugyanis a szerzői jog, mint monopoljog, nyilvánvalóan korlátozza a szerzői művekhez való hozzáférést, ezzel ösztönözve a szerzőket azok létrehozatalára, az alkotásba fektetett munkájuk megtérülésének reményével kecsegtetve,¹⁹ ám ezekről a későbbi elméletek kifejtése során szólunk bővebben.

Siebrasse megkülönböztet továbbá egyéni és kategorikus egyensúlyt.²⁰ Álláspontja szerint az egyéni, tehát minden felhasználó személyére szabott jog- és kötelezettségelosztás lenne az ideális, ám ez sajnos lehetetlen. Ezért válik szükségessé a kategorikus egyensúly, ahol a piacok szegmensei (könyvpiac, filmpiac) szerint változik a jogok megoszlása. Bár ilyen piacok központi megközelítésben maga a koncepció első látásra nehezen kivitelezhetőnek tűnik, mégis érdekes az egyensúly kérdésének ilyen pragmatikus megvilágítása.

Az egyensúly megjelenik továbbá az egyes országok jogalkotásában, illetve jogdogmatikájában is. Bár hazánk előző szerzői jogi törvénye²¹ utalásszinten sem tartalmazott rendelkezést erről, a jelenleg hatályos törvény²² preambuluma ezt – több szempont között – a következőképpen nevesíti.

¹⁷ Kim Treiger-Bar-Am: Kant on Copyright: Rights of Transformative Authorship. *Cardozo Arts & Entertainment*, 25. évf. 3. sz., 2008, p. 1062. („Authorship is itself transformative; creativity builds upon what came before.”)

¹⁸ Siebrasse: i. m. (14), p. 4.

¹⁹ Ugyanis ez a gondolatvilág elsősorban az utilitarista elméletek sajátja.

²⁰ Siebrasse: i. m. (14), p. 7–21.

²¹ A szerzői jogról szóló 1969. évi III. törvény.

²² A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szt.).

...[A szerzői jogi törvény] Egyensúlyt teremt és tart fenn a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között, tekintettel az oktatás, a művelődés, a tudományos kutatás és a szabad információhoz jutás igényeire is; ...

Első olvasatra is egyértelmű, hogy a magyar jogalkotó, bár tisztában van azzal, hogy egyensúlyi állapot kialakítására kell törekedni a szerzői jogi jogviszonyok két tipikus érdekdoldala között, ezt nem feltétlenül a fentiekben kifejtett gondolatmenetre, hanem az oktatás, művelődés, tudományos kutatás szabad információhoz jutásra vonatkozó igényére alapozza. Ez az alátámasztás bár önmagában elegendőnek tűnhet, a figyelmen kívül hagyott szempontok komoly értelmezési, rugalmatlansági problémákhoz, a jog értelmezése és gyakorlata között pedig szakadékhöz²³ vezethetnek. Ezt a csorbát küszöböli ki az Sztj. 1999. évi indokolása²⁴ az alábbiak szerint.

„A szerzői jogi szabályozásnak ugyanakkor a magán- és a közérdek kényes egyensúlyát is meg kell teremtenie, illetve fenn kell tartania. Egyensúlyra van szükség a szerzők és más jogosultak, valamint a felhasználók és a széles közönség érdekei között.”

Az indokolásból arra lehet következtetni, hogy nem csupán a preambulumban felsorolt igények minősülnek közérdeknek, hanem absztrakt értelemben a felhasználók és egyéb jogosultak jogai is, ami már valós értelmezési kiindulópontként szolgálhat az egyes felmerülő konfliktusok megoldásakor.

A teljesség kedvéért még érdemes megemlíteni a törvény „Nagykommentárját”,²⁵ amely további kapaszkodót ad az értelmezéshez: „A preambulumban a törvényvel szándékolt célokat és a megvalósításnál figyelembe vett szempontokat és alapvető érdekeket sorolja fel.”

Az Egyesült Államok releváns, szerzői joggal foglalkozó jogszabályai nem említik az egyensúly kérdését, ám az nem azt jelenti, hogy az teljesen ismeretlen a jogrendszer számára.²⁶ A *Sony Corp. v. Universal City Studios*²⁷-esetben a Supreme Court már 1984-ben kimondta, hogy az alkotmányból fakadó kötelezettség a szerzők és a társadalom közötti egyensúly megteremtése.²⁸ A megfelelő egyensúlyi állapot biztosítására²⁹ egy igen érdekes,

²³ Peter B. Maggs: The Balance of Copyright in the United States of America. The American Law Journal of Comparative Law, 58. évf., 2010, p. 375.

²⁴ Elérhető: <http://goo.gl/JIDRRZ>.

²⁵ Gyertyánfy Péter (szerk.): Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez. Wolters Kluwer, online jogtár.

²⁶ Katie Sykes: Towards a Public Justification of Copyright. University of Toronto Faculty of Law Review, 61. évf. 1. sz., 2003, p. 5.

²⁷ Az eset száma: 464 U.S. 417, 1984.

²⁸ A vizsgálat tárgyává tett bekezdés: „As the text of the Constitution makes plain, it is Congress that has been assigned the task of defining the scope of the limited monopoly that should be granted to authors ... Because this task involves a difficult balance between the interests of authors and inventors ... on the one hand, and society’s competing interest in the free flow of ideas, information, and commerce on the other hand”.

²⁹ Lydia Pallas Loren: The Evolving Role of ‘For Profit’ Use in Copyright Law: Lessons from the 1909 Act. Santa Clara Computer & High Tech. L.J., 26. évf., 2010, p. 256.

a szerzői jogokat korlátozó intézmény³⁰ került bele a jogrendszerbe, ez pedig nem más, mint a fair use-teszt.³¹ Az Egyesült Államok jogalkotói felismerték a problémát, ami abból fakad, hogy a szerzőknek minden típusú felhasználásra kiterjedő engedélyezési joguk van (a magyar jogrendszerben is csupán exemplatíván vannak meghatározva a jogok), míg a felhasználók számára a szabad felhasználók köre taxatív meghatározott.

Ez a megoldás komoly eltolódást okozott számos jogrendszer – így többek között hazánk – egyensúlyi állapotában. Ezt a problémát hidalják át a fair use-felhasználások, ugyanis mintegy rést ütnek a szabad felhasználások taxatív jellegén azzal, hogy bizonyos törvényi feltételek³² teljesülése esetén bármilyen felhasználói magatartást jogszerűnek minősíthetnek, lehetőséget biztosítva ezzel a társadalom érdekeinek megfelelő érvényesülésére és az egyensúly helyreállítására.

Végül pedig szót kell ejteni egy érdekes, szintén tengerentúli fejleményről, amely annak ellenére, hogy több, mint tízéves, meglepően feldolgozatlan hazánkban. A kanadai legfelsőbb bíróság ugyanis szintén rálépett a déli szomszédja által már kitaposott útra, és bírói döntésben erősítette meg saját szerzői jogi szabályozásában az egyensúly kiemelt jelentőségét. Így a *Théberge v. Galerie D'Art du Petit Champlain Inc.*-esetben³³ kijelentette, hogy ugyan a szerzői jog valóban igazságos jutalom a szerzőknek, mégis az egyensúly eltolódásához vezet, ha a köz érdekei nincsenek megfelelően képviselve,³⁴ márpedig az a szerzői jog megfelelő működésének igen fontos eszköze.³⁵

II.2. Kant elmélete

Kantot egyes szerzők egyenesen a szerzői jog atyjának nevezik,³⁶ és bár ezen állítást jelen sorok írójának nem tisztje megítélni, annyi minden bizonnyal megállapítható, hogy a jogelmélet e neves alakjának szerzői jogról kialakított képe több más szerző, így Fichte gondolatvilágát is jelentősen befolyásolta.³⁷

³⁰ L. még: *Christine Jeanneret*: The Digital Millennium Copyright Act: Preserving the Traditional Copyright Balance. *Fordham Intellectual Property, Media & Ent. Law Journal*, 12. évf. 157. sz., 2001.

³¹ Erről bővebben l. *Mezei Péter*: Mitől fair a fair? Szerzői művek felhasználásai a fair use-teszt fényében. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 3. (113.) évf. 6. sz., 2008. december, p. 26.

³² L. *Michael J. Madison*: Some Optimism About Fair Use and Copyright Law. *Journal of the Copyright Society of the U.S.A.*, 57. évf. 3. sz., 2010.

³³ Ügyszám: 2002 SCC 34.

³⁴ *Carys J. Craig*: The Evolution of Originality in Canadian Copyright Law: Authorship, Reward and the Public Interest. *University of Ottawa Law & Technology Journal*, 2. évf. 2. sz., 2005, p. 425–445.

³⁵ *Daniel J. Gervais*: The Purpose of Copyright Law in Canada. *University of Ottawa Law & Technology Journal*, 2. évf. 2. sz., 2005, p. 320.

³⁶ *Treiger-Bar-Am*: i. m. (17), p. 1061.

³⁷ *Friedemann Kawohl, Martin Kretschmer*: Johann Gottlieb Fichte, and The Trap of Inhalt (Content) and Form: An Information Perspective on Music. *Information, Communication & Society*, 12. évf. 2. sz., 2009, p. 49.

Ezen elmélet kiindulópontja a jogi értelemben használt emberi méltóság és az abból fakadó, erkölcsi-morális tartalommal átítatott³⁸ önrendelkezési jog. Elöljáróban annyit érdemes megjegyezni az emberi méltóságról, hogy annak ellenére, hogy számos jog forrása, része és közös nevezője, egyelőre a jogirodalom nem munkálta ki az egységes tartalmát,³⁹ mint egy jogi axiómát kezeli, ám mégis közvetlen érvényesülést kívánó jogról beszélünk.⁴⁰

Kant helyesen állapítja meg, hogy az emberi méltóság, így az abból fakadó önrendelkezési jog,⁴¹ és a kifejezés és véleménynyilvánítás abból levezethető szabadsága mindenkit megillet, absztraktnan kezelve a jogosultak körét. Ez azért fontos, mivel Kantnál a szerzői jog célja nem más, mint a kifejezés mint eredmény, mint a külvilágban megnyilvánuló és megvalósuló gondolati tartalom védelme.⁴² Ezáltal tévesnek mutatkozik az a megítélés, miszerint Kant a művet a személyiség kiterjesztéseként látja,⁴³ mivel a védelem központi eleme nem ez, sem pedig az egyéni jelleg, hanem az, hogy az adott gondolati tartalom kifejeződést nyert, bár ennek részben ellentmondani látszik, hogy Kant elmélete kifejezetten monista megközelítésű, a szerző kizárólagos jogai a személyhez tapadnak, elidegeníteni őket nem lehet.

Ugyancsak érdekes mindezek alapján Kant elméletének az emberképe. A kizárólagos jogok jogosultjának – mivel lényegében kifejezésének védelmét nem annak egyéni jellege miatt, csupán a kifejezés tényéből fakadóan szerezte – jogai eleve komolyabb korlátozások alá esnek. Így például – tekintettel arra, hogy a művek minden átalakítása transzformatív is, tehát az átalakító mintegy újateremti azt a saját kifejezésével – az ilyen típusú felhasználás nem tartozik az eredeti jogosult engedélyezési joga alá. Továbbá igen érdekes, hogy Kant több ízben is kiemeli a szerzők egymás iránti tiszteletének a követelményét, ami nem csupán joglogikai, hanem erkölcsi követelmény is – hiszen már a kizárólagos jogok forrása, az emberi méltóság is bírt ilyen tartalommal –, amely kölcsönösen terheli a feleket egymással szemben.⁴⁴

Kant gondolataihoz pár kritikai megjegyzést szükséges hozzáfűzni. Mindenek előtt fontos kiemelni, hogy bár a további egyes elméletek fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű, a digitális korról – vagy talán már hamarabb – meghaladottá vált. További szempont, hogy Kant nem bontja ki teljesen az általa alkalmazott emberképben rejlő lehetőségeket, és nem méri össze saját koncepcióját kora konkuráló elméleteivel. Mivel a védelmet önmagában a kifejezés ténye keletkezteti, Kant elmulasztja az alkotás folyamatát – és annak egyéni teremtő jellegét – annak helyén kezelni, ezáltal elmélete kiüresedik, abban maga a lényegi tartalom sikkad el. Végül pedig a védelem tárgyának a kifejezéssel való azonosítá-

³⁸ *Treiger-Bar-Am*: i. m. (17), p. 1092.

³⁹ L. Balogh Zsolt: Az emberi méltóság: Jogi absztrakció vagy alanyi jog. *Iustum Aequum Salutare*, VI. 2010. 4. sz., p. 35–44.

⁴⁰ *Balogh*: i. m. (39), p. 35.

⁴¹ *Neil Netanel*: Why has copyright expanded? Analysis and Critique. UCLA School of Law, Public Law & Legal Theory Research Paper Series, Research Paper No. 07-34, 2008, p. 30.

⁴² *Treiger-Bar-Am*: i. m. (17), p. 1066.

⁴³ *Netanel*: i. m. (41), p. 29.

⁴⁴ *Treiger-Bar-Am*: i. m. (17), p. 1092, 1099.

sa túlságosan tágra nyitja annak kereteit, felvetve ezzel a más jogterületekkel való kollízió problémáját.

II.3. Fichte elmélete

Fichte szerzői jogi koncepciója több szempontból is túllép elődje, Kant megközelítésén. Nála a szerzői jog célja nem más, mint az, hogy a szerző és a társadalom szabadon gondolkodhasson és kommunikálhasson egymással.⁴⁵ Ennek alapvetően két dolog áll a háttérben. Egyrésztől Fichte emberképe *ex-staticus*, vagyis az embert nem önmagában, hanem többi embertársával együttesen szemléli.⁴⁶ Ennek megfelelően az emberek egymásra utaltak, meglévő vagy potenciális jogaik alapja azok kölcsönös elismerése. Másrésztől Fichte nézetében a jog az ember szabadságának morális elismerése is, ami állami kötelezettség.⁴⁷

Továbbá az elmélet szisztematikusan elhatárolja magát a kortárs koncepcióktól, mint pl. az utilitarizmustól, mondván hogy az adott védelem hasznosságának bizonyítására egyáltalán nincs szükség, hiszen a jog csupán egyfajta leképzése egy, a természetben egyébként is meglévő jognak, tehát a hasznosság kérdése indifferens.⁴⁸ Ebből persze az is kiderül, hogy Fichte alapvetően természetjogi alapokból építi fel saját elméletét.

A szerzői mű immateriális jellegéből fakadó problémák feloldása végett az elmélet megkülönbözteti annak két dimenzióját,⁴⁹ a tartalmat (*Inhalt, content*) és a formát (*Form, expression*).⁵⁰ A tartalom nem a szerző gyermeke, hanem maga a szerző, azt más nem szerzheti meg, elidegeníteni vagy másolni ebből következőleg – fogalmilag – lehetetlen.⁵¹ Így tehát ha felmerül a kérdés, hogy vajon alkalmazhatóak-e analóg módon az abszolút, negatív jellegű jogviszonyt⁵² keletkeztető tulajdonjog szabályai erre a nem fizikai formára, azt válaszolhatjuk, hogy ugyan a tartalom valóban megfoghatatlan, ám annak kifejeződése, a forma megfogható. Ebből persze az is következik, hogy a szerzői jogok megsértése nem a tartalmat, hanem magát az egyéni kifejezőmódot sérti, hiszen annak másolásával már nem ugyanaz, hanem a másoló személyiségének szűrőjén keresztülvilágító tartalom kerül kifejezésre, sőt, az eredeti tartalom megismerése eleve azon keresztül történik. Ezt a folyamatot

⁴⁵ *MacMillan*: i. m. (7), p. 218.

⁴⁶ *Frivaldszky János*: A jogi reláció a (poszt)modern korban: Az olasz filozófusok Fichte nyomdokain. *Iustum Aequum Salutare*, VI. 2010. 4. sz., p. 94–96.

⁴⁷ *Graham Mayeda*: Commentary on Fichte's "The Illegality of the Unauthorised Reprinting of Books": An Essay on Intellectual Property During the Age of the Enlightenment. *University of Ottawa Law & Technology Journal*, 5. évf. 1–2. sz., 2008, p. 162.

⁴⁸ *Mayeda*: i. m. (47), p. 143.

⁴⁹ Amely egyébként feltűnően hasonlít az angolszász országok idea-expression dichotomy megkülönböztetésére.

⁵⁰ *Kawohl, Kretschmer*: i. m. (37), p. 50.

⁵¹ *Mario Biagioli*: Genius Against Copyright: Revisiting Fichte's Proof of the Illegality of Reprinting. *Notre Dame Law Review*, 86. évf. 5. sz., 2011, p. 1855, 1858.

⁵² *Téglási András*: A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme. PhD-értekezés, 2011, p. 15, elérhető: <http://goo.gl/LpKpaj>.

– tehát ha a műbe rejtett tartalom természete a megértéssel megváltozik – Biagioli szemléletesen *mental digestion*ként emlegeti.⁵³ Ennek megfelelően a szerzőknek csupán szerzői minőségük elismeréséhez és a formába öntött mű felhasználásának engedélyezéséhez van kizárólagos joguk.

Érdemes még megemlíteni, hogy Fichte – akárcsak Kant – alapvetően monista alapon alkotta meg elméletét, ennek megfelelően a szerzőt megillető jogok átruházására nincs, azoknak csupán a hasznosítására van lehetőség más jogosultak által.⁵⁴

Fichte emberképe jóval markánsabban jelenik meg elméletében, mint ahogy azt Kantnál láthattuk. A személy itt – a fentiek szerint – nem önmagában, hanem a társadalommal egységben szemlélhető csupán, erkölcsi kötelezettség természetéből fakadó jogait, szabadságát elismerni és védeni, de ugyanakkor ő is köteles ugyanerre, valamint jogait önnön érdekein túlmenően a társadalom tagjaira tekintettel gyakorolni, ami alapjaiban meghatározza a kizárólagos jogok terjedelmét. Ennek a szabadságnak pedig csupán egy dimenziója, eszköze a szerzői kifejezés mód.

Kritikai észrevételként jegyezhetjük meg, hogy a szerzők és a társadalom közötti kommunikáció mint cél – akárcsak Kantnál – nélkülözi az alkotás folyamatának értékelését, aminek a figyelembevétele nélkül nem lehet a szerzői jog céljáról funkcionális elméletet alkotni. Továbbá az a felvetés, hogy a másolás mint folyamat minden egyes esetben megváltoztatja, saját képére átalakítja a tartalmat – vagyis transzformatív –, idealista túlzásnak tűnik, főleg a digitális másolások természetére, jellemzőire tekintettel. Ugyancsak szükségtelennek tűnik a forma és tartalom elkülönítésének túlmisztifikálásával beleerőltetni ezt a speciális védelmi típust a tulajdonjog rendszerébe, hiszen a szellemi alkotásokon fennálló jogok nem feltétlenül a tulajdon valós formájaként értelmezhetőek. Ahogy Lábady Tamás olyan találóan meg is jegyzi: „Az autonómiának ezen viszonyait tehát a dualitás vonása jellemzi: a forma dologi jogias, a tartalom személyiségi jellegű.”⁵⁵

II.4. Utilitarizmus és tulajdonelméletek

Az elsősorban az angolszász országokra jellemző⁵⁶ utilitarizmus Jeremy Bentham munkásságára vezethető vissza, lényege pedig abban áll, hogy a boldogság kulcsa nem más, mint hogy a társadalom számára az ember hasznos legyen,⁵⁷ a társadalmat szolgálja. A fenti elméleteknél jóval egyszerűbb, gyakorlatiasabb és pragmatikusabb szempontból közelíti meg a szerzői jog céljának a kérdését, általában a tulajdonelméletekre – tehát a fizikai tulajdon analógiájára – építkezve.

⁵³ Biagioli: i. m. (51), p. 1859.

⁵⁴ Mayeda: i. m. (47), p. 155.

⁵⁵ Lábady Tamás: A magánjog általános tana. Szent István Társulat, 2013, p. 28.

⁵⁶ Adam D. Moore: A Lockean Theory of Intellectual Property. Hamline Law Review, 21. évf., 1997, p. 65.

⁵⁷ Sara K. Stadler: Forging a Truly Utilitarian Copyright. Iowa Law Review, 91. évf., 2006, p. 610.

Ezen elmélet olvasatában a szerzői jog célja – általánosítva – az, hogy a társadalom számára hasznos legyen.⁵⁸ Így például az Egyesült Államok alkotmányának szerzői jogi klauzulája⁵⁹ az alábbiak szerint definiálja a szerzői jog célját.

„The Congress shall have Power ... To promote the Progress of Science and useful Arts, by securing for limited Times to Authors and Inventors the exclusive Right to their respective Writings and Discoveries;”⁶⁰

Az ún. *Intellectual Property Clause* – amely szigorúan véve egy hatáskört kijelölő szabály – olvasatában tehát a szerzői jognak – sőt, a szellemi alkotások teljes területének – alapvetően a tudomány és a hasznos művészetek támogatása, vagyis az alkotók ösztönzése⁶¹ a célja, amely határozott ideig tartó kizárólagos jogok hálóján keresztül valósul meg.

Annak ellenére, hogy szokás az Egyesült Államok jogi dogmatikájában a véleménynyilvánítás szabadságával szoros összefüggésben emlegetni e fenti szabályt,⁶² a védelmére hivatott szabályrendszer alapja sokkal inkább a tulajdonjog keretébe illeszthető, hiszen itt a szellemi alkotásokat a tulajdon valóságos formájaként kezelik és tartják számon (olyannyira, hogy külön kategóriaként, *literary property*-ként, vagyis irodalmi tulajdonként is nevesítik).⁶³

Ezen megközelítésekre jellemző – és kiváltképpen az Egyesült Államokra –, hogy a lejjebb kifejtett belső feszültségek miatt nagyon gyakoriak a legfelsőbb fórumokig eljutó olyan eljárások, amelyekben egészen az alkotmányos alapokig visszamenően próbálnak meg egyébként kevésbé alkotmányosnak tekinthető szerzői jogi problémákat feloldani.⁶⁴

Az utilitarista elméletek továbbá jellemzően dualisták, vagyis a vagyoni jogok körében teljes átruházhatóságot hirdetnek, így a felhasználók azokat nem csupán hasznosítani lehetnek jogosultak.⁶⁵

⁵⁸ *Amy E. Groves*: Princeton University Press v. Michigan Document Services Inc.: The Sixth Circuit Frustrates the Constitutional Purpose of Copyright and the Fair Use Doctrine. *Georgia Law Review*, 31. évf. 1. sz., 1996, p. 325.

⁵⁹ L. még: *Rahmiel David Rothenberg*: Sampling: Musical Authorship of Tune with Purpose of the Copyright Regime. *St. Thomas Law Review*, 20. évf., 2008, p. 245.

⁶⁰ Az Egyesült Államok magyar nagykövetségének fordításában:

„A Kongresszus hatáskörrel bír ... a tudomány és a hasznos művészetek haladásának támogatására azal, hogy a szerzők és a feltalálók számára a vonatkozó írásművek és felfedezések jogát biztosítja meghatározott időre;” – elérhető: <http://goo.gl/bOcug7>.

⁶¹ *Julie E. Cohen*: Copyright as Property in the Post-Industrial Economy: A Research Agenda. *Wisconsin Law Review*, 2011, p. 1.

⁶² *Steven J. Horowitz*: A Free Speech Theory of Copyright. *Stanford Technology Law Review*, 2. évf., 2009, p. 2.

⁶³ Erről l. *Randolph J. May, Seth L. Cooper*: Literary Property: Copyright's Constitutional History and Its Meaning for Today. *Perspectives from FSF Scholars*, 8. évf. 19. sz., 2013.

⁶⁴ L. pl. *Paul M. Schwartz, William Michael Treanor*: Eldred and Lochner: Copyright Term Extension and Intellectual Property as Constitutional Property. *The Yale Law Journal*, 112. évf., 2003, p. 2331; *Lawrence B. Solum*: Congress's Power to Promote the Progress of Science: Eldred v. Ashcroft. *Loyola of Los Angeles Law Review*, 36. évf. 1. sz., 2002.

⁶⁵ *Petkó Mihály*: A monista felfogás érvényesülése a szerzői jogi törvényben. *Debreceni Jogi Műhely, blogbejegyzés*, elérhető: <http://goo.gl/yc3T7b>.

Az utilitarizmus emberképében a tulajdonos embert láthatjuk. Ennek megfelelően sokkal inkább jogosultról, mint alkotóról kell beszélnünk, aki közvetetten az alkotmányos felhatalmazó szabály – illetve közvetlenül az erre épülő jogszabályok – alapján gyakorolja és csakis ő gyakorolja kizárólagos jogait. Itt sokkal inkább a szerzői mű – mint az eredeti alkotó tevékenységének eredménye – effektív gazdasági kiaknázásáról⁶⁶ van szó, egyszerűen gyakorlati, piaci alapokon, a jogosultak ösztönzésekként.

Kritikai észrevételként lehet megjegyezni, hogy az utilitarizmus emberképe erkölcsi szempontból erősen relativizálja a szerzői jogot, sőt, talán nélkülöz is minden ilyen aspektust, amely jogrendszeri vagy akár szociális instabilitáshoz vezethet.⁶⁷ Az ilyen alapokon nyugvó rendszer kizárólag a szükséges minimum erejéig van tekintettel a többi érdekoldalra – sőt, a köz érdekei gyakran nincsenek képviselve, vagy eltörpülnek a jogosultak lobbitevékenysége mellett⁶⁸ –, és folyamatosan egy könnyen kimotozható egyensúlyban van. Továbbá önmagában paradoxonnak tűnik az a felvetés is, hogy az alkotók ösztönzéséhez szigorú kizárólagos jogok kellenek, hiszen az alkotásnak táptalajra van szüksége, ezen jogok pedig erre kontraproduktívan hatnak.⁶⁹ Ugyanakkor ezen pontok mellett szükséges megemlékezni arról, hogy az ilyen megközelítést valló jogrendszerek – talán pont azért, mert egyensúlyi állapotuk folyamatosan revízióra szorul – effektíven alkalmazkodnak minden aktuális kihíváshoz, sőt, azt is el kell ismerni, hogy valóban komoly ösztönzőerővel bírnak.

II.5. Hegel elmélete

Hegel koncepciójának központi eleme az emberi szabad akarat,⁷⁰ amely a társadalommal kölcsönös függésben alakítja a jogot.⁷¹ Eszerint az elmélet elveti a természetjog azon álláspontját, miszerint léteznek jogok a természeti állapotban, vagy egyáltalán létezik természeti állapot (hiszen ha el kell ismerni egymás jogait, akkor ki volt az első, aki kilépett a természeti állapotból, hogy elismerje mások jogait?).⁷²

A jogokat tehát az egyén és a társadalom alakítja ki, Hegel értelmezésében pedig a mű a személyiség kiterjesztése, externalizálódása,⁷³ amelynek megszületése során az idea a kifejeződésben megtestesül⁷⁴ – ezért is szokták Hegelt a személyiségelmélet képviselője-

⁶⁶ Cohen: i. m. (61), p. 3.

⁶⁷ Moore: i. m. (56), p. 76.

⁶⁸ Netanel: i. m. (41), p. 3–4.

⁶⁹ Moore: i. m. (56), p. 65.

⁷⁰ Wenwei Guan: The Poverty of Intellectual Property Philosophy. Hong Kong Law Journal, 38. évf., 2008, p. 366–367.

⁷¹ Michael A. Carrier, Greg Lastowka: Against Cyberproperty. Berkley Technology Law Journal, 22. évf. 4. sz., 2007, p. 1492.

⁷² Jeanne L. Schroeder: Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property. Cardozo Law Legal Studies Research Paper, No. 80, 2004, p. 9, 11, 25.

⁷³ Kanu Priya: Intellectual Property and Hegelian Justification. Nujs Law Review, 1. évf., 2008, p. 360.

⁷⁴ Peter G. Stillman: Hegel's Analysis of Property in the Philosophy of Right. Cardozo Law Review, 10. évf., 1989, p. 1045.

ként emlegetni.⁷⁵ Ám ehhez a kiterjesztéshez szükség van egy hordozó közegre, ez pedig a tulajdon, amely itt a tulajdon egy valós formájaként jelenik meg, mivel nem rendelkezik olyan sajátosságokkal, amelyek megalapoznák *sui generis* elkülönítését a tulajdon többi formájától.⁷⁶

Bár Hegel kifejezetten nem nevesíti a szerzői jog céljával kapcsolatos elképzelését, a fentiekből – vagy éppen a kifejtésével kapcsolatos hallgatásból – végül is azt olvashatjuk ki, hogy a szerzői jog célja leginkább ezen speciális tulajdoni formának a megfelelő védelme.

Érdekes továbbá, hogy Hegel elmélete valamiféle átmenetnek tűnhet a természetjogi és utilitarista elképzelések között – ám itt ismét szükséges kiemelni, hogy ezek nem kezelhetőek egy skála végpontjaiként –, mivel kiindulópontja maga a személyiség, és annak kiterjesztése, mégis erős tulajdonjogi alapokat használ, funkcionális-dualista rendezőelveket alkalmaz – tehát a vagyoni jogok elidegeníthetőek –, és külön kiemeli, hogy a további „szentimentális” szempontok csak elterelik a figyelmet a jogintézmény lényegéről.⁷⁷ Ugyanakkor Hegel elidegenítés alatt inkább a felhatalmazást érti, hiszen azt is kiemeli, hogy a jogok teljes elidegenítése – hiszen a műben maga a szerző jelenik meg – egyenértékű önmagunk rabszolgasorba bocsátásával.⁷⁸

Hegel emberképében tehát megjelenik a szabad akarattal rendelkező ember, akit csupán a többi joggal együtt egységben⁷⁹ lehet megfelelően szemlélni, amiben a szolidaritás keresztény elvét lehet felfedezni, hiszen a funkcionalitáson túlmenően elsősorban ez határozza meg a jogok tartalmát, bár ennek ellentmondani látszik, hogy itt a szerzői jog célja kizárólag a mű védelmére korlátozódik.

Kritikai észrevételként állapíthatjuk meg, hogy Hegel nem látja meg, hogy a szerzői jog annak ellenére, hogy abszolút, negatív tartalmú jogviszonyt keletkeztet, nem valós formája a tulajdonnak, illetve nem számol azzal, hogy a műben a szerző személyiségének kifejeződése művenként vagy műtípusonként akár változó is lehet.⁸⁰ Szintén probléma, hogy az elmélet bár össze tudja egyeztetni a személyiség központi szerepét a dualista felfogással, mégis elveti azokat a további „szentimentális” szempontokat, amelyekkel a jogterület finomhangolását el lehetne végezni.

⁷⁵ Christopher S. Yoo: Copyright and Personhood Revisited. University of Pennsylvania Law School Public Law Research Paper, No. 12–39, 2012, p.15.

⁷⁶ Schroeder: i. m. (72), p. 44.

⁷⁷ Schroeder: i. m. (72), p. 46.

⁷⁸ Justin Hughes: The Philosophy of Intellectual Property. The Georgetown Law Journal, 77. évf. 287. sz. 1988, p. 348.

⁷⁹ Abraham Drassinower: Labour and Intersubjectivity: Notes on the Natural Law of Copyright. Stanford/Yale Junior Faculty Forum Research Paper, 01-06, 2001, p. 38.

⁸⁰ Hughes: i. m. (78), p. 339.

II.6. A romantikus megközelítés

Bár a hazai tankönyvek⁸¹ vagy a vizsgálat tárgyává tett publikációk nem említenek ilyet, a külföldi szakirodalomban fel-felveti a fejét⁸² külön megközelítésként⁸³ – ha nem is egységes gondolati rendszerként –, ezért röviden erre is kitérünk.

Ennek alapján a mű a szerző legbelsőbb énjének a kifejeződése,⁸⁴ ami olyan egyedi és utánozhatatlan folyamat során jön létre, amelynek során a géniusz szerepében tetszelgő szerző egy minden ízében saját és eredeti művet hoz létre.⁸⁵

Ezen megközelítés természetesen nem ad elegendő fogódzkodót emberképének a feltáráshoz, de a kritikai észrevételek körében ki kell emelni, hogy az ilyen, a semmiből történő alkotás mindenképpen meghaladottá vált,⁸⁶ és a fentiek szerint már megcáfolásra került.

II.7. A természetjog és Locke munkaelmélete

A természetjogi elméletek – a lényegét leegyszerűsítve – előfeltételként szabják meg, hogy minden jognak visszavezethetőnek kell lennie egy felsőbb hatalomra,⁸⁷ illetve természeti alapra.⁸⁸

Ezen elmélet szerint a dolgok – ideértve a szerzői műveket is – alapvetően természeti állapotban vannak, a szerző pedig munkával (helyesebben: alkotással) szakítja ki⁸⁹ azokat ezen állapotukból, és a belefektetett munka⁹⁰ következtében keletkeztet ezeken tulajdont, így – tehát az eredeti alkotótevékenységgel – lehet a nem fizikai tárgyakkal fizikai jellegű kapcsolatot létesíteni.⁹¹

⁸¹ L. Lontai Endre, Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv: Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2012, p. 20–26; Tattay Levente, Pintz György, Pogácsás Anett: Szellemi alkotások joga. Szent István Társulat, Budapest, 2012, p. 45–49.

⁸² Lea Shaver: Copyright and Inequality. Robert H. McKinney School of Law Legal Studies Research Paper, 2014. 3. sz., p. 35.

⁸³ Julie E. Cohen: Creativity and Culture in Copyright Theory. University of California, Davis Law Review, 40. évf., 2007, p. 1163.

⁸⁴ Treiger-Bar-Am: i. m. (17), p. 1067.

⁸⁵ Netanel: i. m. (41), p. 24.

⁸⁶ Jean-Luc Piotraut: An Authors' Right-Based Copyright Law: The Fairness and Morality of French and American Law Compared. Cardozo Arts & Entertainment, 24. évf., 2006, p. 559.

⁸⁷ L. bővebben: Frivaldszky János: Természetjog – eszméletörténet. Szent István Társulat, Budapest, 2001.

⁸⁸ Sólyom László: A személyiségi jogok elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983, p. 121, (status naturalis).

⁸⁹ Vö. Tattay Szilárd: Lehetséges-e a személy jogait a tulajdon fogalmára alapozni? In: Pogácsás Anett (szerk.): Quaerendo és Creando, Ünnepi kötet Tattay Levente 70. születésnapja alkalmából. Szent István Társulat, Budapest, 2014.

⁹⁰ Orit Fischman Afóri: Human Rights and Copyright: The Introduction of Natural Law Considerations Into American Copyright Law. Fordham Intellectual Property Media & Entertainment Law Journal, 14. évf., 2004, p. 504.

⁹¹ Drassinower: i. m. (79), p. 7, 16.

Akárcsak Fichte – hiszen ő is természetjogász –, a természetjogi elméletek is hangsúlyozzák a személy méltóságának, szabadságának, humanitásának, az emberek egymásra utaltságának és a moralitásnak a kiemelkedő jelentőségét, a szerzői jog célját pedig – ezen attribútumokkal felruházva – az emberi méltóság kiteljesedésében, megvalósulásában és az emberi lélek fejlődésében látják.⁹²

Ugyanakkor érdemes kiemelni – tekintettel arra, hogy most a természetjogról általánosságban beszélünk – vannak e területeken alkotó olyan szerzők, akik másban találták meg a szerzői jog célját. Így például van, aki szerint a szabályozás központi eleme az, hogy biztosított legyen a szerző egyéniségének a kifejeződése, de minden műnek szükségszerűen közkinccsé kell válnia kifejezésre juttatásával – annak természetéből adódóan.⁹³ Létezik olyan álláspont is, miszerint a jogterület akkor működik megfelelően, ha elismeri, hogy az alkotó szellemi terméke a sajátja,⁹⁴ így a szerzői jog rendeletetése ezen munka védelme és az ehhez kapcsolódó kizárólagos jogok biztosítása.⁹⁵

A természetjogi elméletek közül a legismertebb John Locke munkaelmélete. Bár maga az elképzelés igen vitatott – vannak szerzők, akik egyenesen elhibázott házasságnak⁹⁶ tekintik a munkaelmélet szellemi alkotásokra vetítését –, mégis elmondhatjuk, hogy az egyik legismertebb, legmeghatározóbb alátámasztásról van szó – ahogy Craig mondja, erős totem⁹⁷ a szellemi alkotások világában.

A szellemi alkotások megalapozása során a jogirodalom Locke fizikai tulajdonnal kapcsolatos gondolatait analóg módon alkalmazza a szellemi tulajdonra. Eszerint az embernek tulajdona van a saját testén és mindenben, amit munkájával (*sweat of the brow*) kiemel a természeti állapotból.⁹⁸ Természetesen ez a tulajdon korlátokat is ismer, hiszen tárgya megromolhat és elenyészhet – amire a szellemi alkotások nem képesek –, illetve a személyes szükségleteken túlmenően való felhalmozása erkölcsileg megalapozatlan.⁹⁹

A természetjogi megközelítés emberképe talán a leginkább kiforrott, a személyt nem egyszerű individuumként, atomizált egységként, hanem a közösséggel szimbiózisban élő,¹⁰⁰ méltósággal bíró entitásként érzékeli, aki nemcsak céljai elérése végett működik együtt tár-

⁹² *Aliana Ng Boyte*: Finding Copyright's Core Content. Mississippi College School of Law Legal Studies Research Paper, 2013. 9. sz., p. 9, 21.

⁹³ *MacMillan*: i. m. (7), p. 205.

⁹⁴ Ez pedig leginkább Locke munkaelméletére emlékeztet.

⁹⁵ *Netanel*: i. m. (41), p. 23.

⁹⁶ *Ken Shao*: From Lockean Theory to Intellectual Property: Marriage by Mistake and Its Incompatibility with Knowledge, Creativity and Dissemination. *Hong Kong Law Journal*, 39. évf. 2. sz., 2009, p. 413.

⁹⁷ *Carys J. Craig*: Locke, Labour and Limiting the Author's Right: A Warning against a Lockean Approach to Copyright Law. *Queen's Law Journal*, 28. évf., 2002, p. 8.

⁹⁸ *Lior Zemer*: The Making of the New Copyright Lockean. *Harvard Journal of Law & Public Policy*, 29. évf. 3. sz., 2006, p. 892; *Alfred C. Yen*: Restoring the Natural Law: Copyright as Labor and Possession. *Ohio State Law Journal*, 51. évf., 1990, p. 523.

⁹⁹ *Roland Spitzlinger*: On the Idea of Owning Ideas: Applying Locke's Labor Appropriation Theory to Intellectual Goods. *Masaryk University Journal of Law and Technology*, 5. évf. 2. sz., 2011, p. 277–279.

¹⁰⁰ *Vö. Frivaldszky János*: Társadalmi diskurzus és szociális jogok. *Politikatudományi Szemle*, 1996. 1. sz.

saival, hanem morális, erkölcsi indíttatásoktól vezérelve, terhelve saját egyéni felelősségével.¹⁰¹ Továbbá Locke – akit szintén természetjogásznak tekintenek – munkaelméletének emberképe a tulajdonos ember, saját személyének tulajdonosa,¹⁰² aki munkája által kizárólagos jogokat formál annak eredményére.

Ellenben kritikai észrevételként állapíthatjuk meg, hogy e vonatkozásban a *status naturalis* a valóság fölösleges megkettőzésének tűnik, elsősorban arra tekintettel, hogy csupán egy nagyjából 300 éves múlttal rendelkező jogterületről beszélünk.¹⁰³ Ezen túlmenően nehéz egy jogterületet úgy természetjogi alapokra helyezni, hogy az kialakulásában sokkal inkább pozitivistá gyökerekből fakadt.¹⁰⁴ Továbbá Locke elmélete bizonyos szempontból gátat szab a kreativitásnak, nincs tekintettel arra, hogy a szellemi tulajdon ugyan nem romlik, de gyakran értékét veszti, sem pedig arra, hogy a mű nem teljes egészében az alkotó műve, ezáltal szembeállítva egymással az egyént és a társadalmat.¹⁰⁵ Meg kell emlékezni még arról, hogy Locke emberképe szükségtelenül egyszerűsíti le az alkotó személyét a tulajdonos emberére, elhagyva számos olyan szempontot rá vonatkozóan, amely szükséges annak maradéktalan megítéléséhez.

II.9. A szerzői jog célja hazánk szerzői jogi törvényében

Bár a korábbiakban már említett hatályos szerzői jogi törvény kifejezetten nem rendelkezik annak céljáról, a törvényszövegben elrejtve, illetve indokolásában azt mégis megtalálhatjuk.

Az Sztj. preambuluma a következőket tartalmazza.

„A ... szerzői jogi szabályozás meghatározó szerepet tölt be a szellemi alkotás ösztönzésében, a nemzeti és az egyetemes kultúra értékeinek megóvásában;”

Azt, hogy ez tekinthető a szerzői törvényünk céljának, indokolásának következő részei támasztják alá.

„A szerzői jogi szabályozás egyik alapvető célja a szellemi alkotás ösztönzése. ... A szerzői jog célja egyrészt az alkotásra, innovációra való ösztönzés, másrészt a kulturális és bizonyos ipari befektetések védelme. ... A szerzői jog egyik célja a kultúrák sokféleségének megőrzése, a sajátos nemzeti kultúra és oktatás védelme. ... A törvény fő célja az irodalmi, tudományos és művészeti alkotások védelme.”

¹⁰¹ Boyte: i. m. (92), p. 22.

¹⁰² John Locke: Two Treatises of Government. Cambridge University Press, Cambridge, 1988, p. 287. (self-ownership).

¹⁰³ Ujhelyi Dávid: Szerzői jog – élt 300 évet? In: Pogácsás Anett, Szilágyi Pál, Ádány Tamás (szerk.): Varietas Delectat. A PPKE JÁK hallgatóinak válogatott tanulmányai. Pázmány Press, Budapest, 2013, p. 105.

¹⁰⁴ Sykes: i. m. (26), p. 6.

¹⁰⁵ Craig: i. m. (97), p. 23, 41, 43.

A jogalkotó tehát a célok és emberképek választékából a szerzői jog céljaként két elemet emelt ki, egyrészt az alkotás és az alkotók ösztönzését, másrészt pedig a befektetések, a kultúra és a művek védelmét.¹⁰⁶

Így tehát az Szjt. a szerzőt alkotó személyként látja, akinek ilyen tevékenysége érték, ösztönzése pedig kívánatos, egyértelművé teszi, hogy az alkotótevékenység erőfeszítést, befektetést igényel, amely védelemre érdemes, abban részesül, és részt vesz a kultúra és a nemzeti sajátosságok megőrzésében.

III. A szerzői jog célja napjainkban

III.1. Bevezető gondolatok a szerzői jog aktuális céljának vizsgálatához

A szerzői jog céljával foglalkozó egyes elméletek és megközelítések bemutatása után jelen fejezetben arra vállalkozunk, hogy ezen elméletek szintéziséből megpróbálunk egy napjaink szerzői jogához illeszkedő elméletet alkotni. Ehhez pedig előljáróban annyit szükséges elmondani, hogy a szerzői jog célja az eddigiek alapján nem fogható meg egyetlenegy dologban, hanem csupán dimenzióira bontva lehet a maga teljességében meghatározni.

Ugyancsak előljáróban érdemes leszögezni egy olyan problémát, ami hosszú idő óta gyötri a szerzői jogot, és egyik elemzett elmélet sem foglalkozik vele, ez pedig a territorialitás. A területi jelleg által okozott problémák közé tartozik például, hogy a fejlődő és a fejlett országok között fennálló társadalmi, gazdasági és szociális különbségek több ponton megcáfolhatják az egyébként jól felépített elméleteket.¹⁰⁷ Ebből egyenesen következik, hogy a szerzői jog céljának meghatározásakor szükséges globális jelleggel, az absztrakció magas szintjén gondolkodni.

III.2. A szerzői jog céljának elemei, dimenziói

Az előző fejezet elméleteiben láthattuk, hogy igen sok múlik azon, hogy az egyes gondolkodók miként látják az alkotás folyamatát. Kiindulópontként elfogadhatjuk a természetjog kiinduló gondolatát, miszerint az alkotó személy önmagában nem szemlélhető.¹⁰⁸ Ahogy az a korábbiakban is kifejtésre került, az alkotói tevékenység nem egy individuum atomizált, kizárólag saját forrásaiból táplálkozó metódus, hanem az emberiség közös örökségére építő, pozitív visszacsatolás,¹⁰⁹ kumulatív munka elvein működő folyamat.

¹⁰⁶ Pogácsás Anett: A szerző fogalmának és jelentőségének alakulása napjainkban. In: *Pogácsás*: i. m. (89), p. 487.

¹⁰⁷ *Shaver*: i. m. (82), p. 24–29.

¹⁰⁸ *Mayeda*: i. m. (47), p. 166.

¹⁰⁹ L. bővebben: *Bodó Balázs*: *A szerzői jog kalózzai*. Typotex Kiadó, Budapest, 2011.

Amikor a szerző alkot, erőfeszítést tesz, munkát végez. Ám ezen munkavégzés természete nem esik egybe Locke álláspontjával, nem arra hivatott, hogy az alkotó kiemeljen valamit egy fiktív természeti állapotból. Az alkotás során teszi hozzá a szerző az általa előképekként választott és feldolgozott művekhez saját egyéniségének, személyiségének esszenciáját, ekkor emelkedik ki a társadalom többi tagja közül, annak a megfoghatatlan folyamatnak az eredményeképpen, ami alapot ad majd kizárólagos jogainak elismerésére. Így tehát az elvégzett munka nem mint a tulajdon körébe való beleerőltetés eszköze, hanem sokkal inkább mint egyedi, az emberre jellemző, jogfakasztó, a megelőző művekre építő, az azokhoz hozzáteremtő alkotási lépésként szemlélhető, amely lépés védelmének gondolata méltó arra, hogy a szerzői jog céljának tekintsük.

És a mű célja talán nem is pusztán önmagából, hanem az alkotási folyamatból – amikor a szerző betekintést enged saját, egyébként hozzáférhetetlen gondolataiba –, annak (sohasem privát jellegű¹¹⁰) természetéből fakad.

Ezen alkotási folyamat a szerző és műve között egy bensőséges, személyes viszonyt¹¹¹ – bizonyos elméletek szerint egyenesen jogviszonyt¹¹² – keletkeztet, hiszen az alkotási folyamat során a szerző személyiségének egy részét olvasztja bele a művébe, és bár – ahogy Hegel ezt le is szögezi – ez nem lehet vagyoni jogok átruházásának az akadály, mivel a teremtő személyiség átadott része nélkül is működni képes,¹¹³ ám a kapcsolat fennállása mégis vitán felül áll.

Jogviszony azonban nemcsak a szerző és műve viszonylatában keletkezik, hanem a szerző és a társadalom között is,¹¹⁴ amit a szerző jogai, illetve azok korlátai alkotnak.¹¹⁵ Mivel a szerző művét nem kizárólag „saját kútfőből” hozta létre, kapott jogainak gyakorlása során nem csupán jogi és dogmatikai, hanem erkölcsi kötelessége is tekintettel lenni a köz érdekeire, a felhasználók jogaira. Ezt a tendenciát szemlélhetjük úgy is, hogy mintegy közvetetten a társadalom biztosítja a szerzőnek kizárólagos jogait, elismerve alkotói minőségét.¹¹⁶ A jognak pedig feladata, sőt célja is, hogy a szerzők és a társadalom érdekei közötti mindenkori egyensúlyt¹¹⁷ mindkét fél érdekeire tekintettel megfelelően szabályozza.

¹¹⁰ *Maurizio Borghi*: Copyright and Truth. Theoretical Inquiries in Law, 12. évf. 1. sz., 2011, p. 7, 9, 18.

¹¹¹ *Pogácsás Anett*: A szerző jelentősége és művével való kapcsolata – Hova tovább szerzői jog? *Iustum Aequum Salutare*, 2014. 1. sz., p. 151,

¹¹² *Pogácsás*: i. m. (106), p. 481–482. (l. *Grosschmid Béni* és *Szladits Károly* álláspontját).

¹¹³ *Schroeder*: i. m. (72), p. 44.

¹¹⁴ Ez már tankönyvi szinten is ismert, l. *Lontai, Faludi, Gyertyánfi, Vékás*: i. m. (81), p. 61–92.

¹¹⁵ Így akár érdemes lehet nem külön szerző és mű, illetve szerző és felhasználók közötti kétpólusú, hanem egy hárompólusú jogviszonyról beszélni.

¹¹⁶ És ez az álláspont illeszkedik is az alkotás folyamatáról alkotott képbe, l. *Jessica Litman*: *Digital copyright*. Prometheus Books, New York, 2006, p. 122.

¹¹⁷ *Pogácsás Anett*: A szerzői jogi szabályozás (h)arcai, avagy mi is a szerepe a szerzői jogi védelemnek? *Iustum Aequum Salutare*, VIII, 2012. 3–4. sz., p. 133.

Ezen egyensúly megfelelő biztosításának egyik legfontosabb eszköze a szerzői jog korlátainak megfelelő mértében való megállapítása, különös tekintettel a szabad felhasználási esetkörökre,¹¹⁸ illetve a védelmi időre.¹¹⁹

Az egyensúly kialakításakor azonban mindenképpen figyelemmel kell lenni arra, hogy a szerzői jognak szintén célja – ahogy azt mind az utilitarizmusnál, mind hazánk releváns jogszabályában láthattuk –, hogy ösztönözze a szerzőket tevékenységükben, hiszen vitán felül álló tény, hogy az alkotás a társadalom javát szolgálja. Ennek tükrében különösen fontos, hogy a jog megtalálja azt az egyensúlyi pontot,¹²⁰ ahol elegendő mértékű jogokat biztosít a szerzőknek ahhoz, hogy a ráfordított munkájuk megtérüljön, míg ugyancsak így jár el a felhasználók viszonylatában, elegendő mozgásteret biztosítva ahhoz, hogy maguk is szerzővé válhassanak, nemcsak megőrizve, de tovább bővítve az emberiség közös örökségét.

Az egyensúly megfelelő megállapításakor nehézséget okozhat, hogy a szerzői mű definíciója igen tág – hogyan is járhatna el jogkövetően a felhasználó, ha az alkotás fogalmának a kapui olyan mértékben tágra vannak nyitva, hogy igen csekély gazdasági értékű jogtárgyak is a jogok teljességét élvezik? Érdemes lehet talán elgondolkodni az Egyesült Államok korábbi gyakorlatán, amely szerint a szerzői mű széles meghatározása mellett az abból fakadó jogok érvényesíthetőségéhez szükséges volt még egy további regisztrációs lépés.¹²¹ Ezzel a szerzők alkotói tevékenységének elismerése mellett elkerülhetőek lennének a szerzői jogi képzeletbeli *de minimis* küszöb alatti jogérvényesítési eljárások, fokozódna a jogosulti tudatosság, a felhasználók megfelelő módon tájékoztatva lennének, némi ellensúlyt jelentene a meghosszabbított védelmi idővel szemben,¹²² bár nagy valószínűséggel érintené a nemzetközi jogi kötelezettségeket is.

Ki kell térni még arra, hogy a fentiekben tárgyalt elméletek igen korlátozott mértékben vannak csak tekintettel a globális szintű problémákra, értve ez alatt, hogy a jelenlegi szerzői jogi rendszer egyre inkább a fejlett országok luxusaként jelenik meg,¹²³ amiben a fejlődő országok nem képesek képviselni érdekeiket.¹²⁴ Ahogy Habermas olyan találóan megfogalmazza: „*We must prove that our moral principle is not just a reflection of the adult, white, well-educated, western male of today.*”¹²⁵ Egy olyan szerzői jogi architektúra, amely a társadalom egészének az érdekeit kívánja képviselni, kénytelen lesz előbb-utóbb erre a problémára is reagálni, ennek egy jelképe lehet a szerzői jog céljában való elhelyezés, deklarálás.

¹¹⁸ Grad-Gyenge Anikó: A kivételek és korlátozások céljai a szerzői monopoljogban. Verseny és szabályozás. Közgazdaságtudományi Intézet, 2011, p. 2, 4.

¹¹⁹ Ehhez l. Devan R. Desai: The Life and Death of Copyright. Wisconsin Law Review, 2011, p. 219.

¹²⁰ Peter K. Yu: Digital Copyright and Confuzzling Rhetoric. Vanderbilt Journal of Entertainment and Technology Law, 13. évf., 2011, p. 34.

¹²¹ Christopher Sprigman: Reform(aliz)ing Copyright. Stanford Law Review, 57. évf., 2004, p. 493.

¹²² Sprigman: i. m. (121), p. 521.

¹²³ Hughes: i. m. (78), p. 291.

¹²⁴ Shao: i. m. (96), p. 402.

¹²⁵ Jürgen Habermas: Morality and Ethical Life: Does Hegel's Critique of Kant Apply to Discourse Ethics? Northwestern University Law Review. 83. évf., 1989, p. 40.

Végül pedig pár szó a szerzői jog megfelelő emberképéről. A második fejezetben tárgyalt emberképek csupán részben alkalmasak arra, hogy a szerzői jog valós célja mögé állhassanak. Kiegészítésre – vagy éppen összevonásra – szorulnak a tekintetben, hogy mind a szerzőt, mind pedig a felhasználókat ne csupán mint érdekeiket görcsösen érvényesíteni kívánó feleket szemléljük, hanem mint egymás által szimbiózisban, igazi érdekegységben lévőket, akiknek nem csupán érdekeik, hanem erkölcsük is együttműködésüket diktálja azáltal, hogy a szellemi alkotások nyilvánvaló gazdasági jelentőségéről és aspektusairól sem feledkeznek meg.

Összefoglalva és leredukálva, tehát a szerzői jog területének célja az, hogy az egyedi alkotótevékenységet végző szerző ezen tevékenységét – kiemelkedő társadalmi jelentőségére tekintettel – oltalomban részesítse, és ösztönözze őt a további alkotások létrehozásában úgy, hogy közben megfelelő egyensúlyt biztosít a szerzők és a felhasználók vagy tágabb értelemben a társadalom érdekei között kizárólagos jogok és azok korlátainak hálóján keresztül.

IV. Konklúzió

A szerzői jog magja felé tett, nehézségekkel és akadályokkal teli utazás során feltárultak előttünk a szerzői jog elmúlt háromszáz évében született fontosabb elméletek. Láthattuk, hogyan próbálták saját korukban megragadni a szerzői jog célját az utilitarizmus képviselői a gazdasági és társadalmi hasznosságban, a természetjogi gondolkodók a szerző által végzett munkában, vagy éppen a kifejezés szabadságában, és hogy milyen emberképpel próbálták ezeket alátámasztani.

Ezek után egyértelművé vált, hogy a szerzői jog utóbbi években bekövetkezett változásai szükségessé teszik azt, hogy ezekből hol lefaragva, hol pedig hozzáadva napjaink feltételeihez igazítsuk a jogterület céljáról alkotott elképzeléseinket. Álláspontunk kialakítása során szem előtt tartottunk minden olyan szempontot, ami segítségünkre lehet abban, hogy egy tartós vagy legalább rugalmas elméletet tudjunk alkotni, figyelembe véve pl. a territorialitás vagy a probléma multidimenzionalitásának a kérdését.

Az így kialakult koncepció remélhetőleg alkalmas lesz arra, hogy elbírja azt a súlyos terhet, amit a XXI. században folyamatosan változó szerzői jog minden egyes további jogintézményének megtartása ró rá.